OBSERVAȚII ISTORICO-ETIMOLOGICE PRIVIND MACROTOPONIMELE TRANSILVANIA ŞI ARDEAL

LAURENȚIU NISTORESCU
Centrul de Studii Dacoromanistice „Lucus”, Timişoara

Cuvinte-cheie: *Transilvania, Ardeal, toponimie, substrat*

Una dintre erorile marginale, dar frecvente, care se fac în analiza celor două macrotoponime este prezumția că cele două ar fi integral sau cvasiintegral sinonime. Eroarea este într-o mare măsură scuzabilă, dacă avem în vedere faptul că, de-a lungul istoriei, conținutul celor două etichete regionale – care au dobândit însă şi dimensiuni politico-instituționale – s-a metamorfozat într-o măsură deloc neglijabilă. O constantă semnificativă, chiar identitară, a rămas: ambele au păstrat o legătură nemijlocită cu spațiul intracarpatic sau cu diviziuni majore ale acestuia. Geografia modernă a statuat, de altminteri, în temeiul unei tradiții mai mult sau mai puțin echivoc receptate, că termenul **Ardeal** este aplicabil spațiului intracarpatic propriu-zis (adică a ansamblului regional format din bazinele riverane Mureş-Târnave, de până la pătrunderea Mureşului în coridorul Zarandului, Oltul superior, de până la intrarea în pasul Turnu Roşu şi, respectiv, Someşuri, de până la intrarea în ținutul Sătmarului), în vreme ce toponimul **Transilvania** se aplică unei extensii vag definite a acestui spațiu, care adaugă regiunii eminamente intracarpatice, în totalitatea lor sau doar parțial, provinciile Maramureşului, Sătmarului şi Bihariei, respectiv (într-o accepțiune mai riguroasă, dar şi de dată mai recentă), toate acele teritorii care s-au reunificat cu România la 1 Decembrie 1918, cu

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

excepția Banatului. Pentru mai buna înțelegere a contextului cultural în care au evoluat cele două toponime, trebuie să amintim că, la sfârşitul Primului Război Mondial, niciunul dintre ele nu mai funcționa decât ca referențial geografic: formațiunea politică a Transilvaniei (care funcționase când ca principat autonom[1], când ca stat *de facto* independent[2]). Ca atare, sensurile induse de asocierea cu instituția politică au rămas fără corespondent; dar este de reținut aspectul că, de-a lungul celor circa şapte secole de utilizare cu această valoare de întrebuințare (care, inevitabil, influențează şi în prezent receptarea într-un sens mai lax sau mai restrictiv a elementelor toponimice în discuție), aria de aplicare a cunoscut modificări în funcție de contextele politico-istorice, cu un minim restrâns la spațiul intracarpatic (perioadă când, fatalmente, termenii Ardeal şi Transilvania au putut fi receptate cu justă măsură ca sinonime) şi un maxim, pentru noțiunea Transilvania, extins până spre cursul nord-mureşean al Tisei. Să mai adăugăm, fără a insista asupra acestui aspect, că valoarea de întrebuințare politico-instituțională a celor două toponime a fost puternic influențată de utilizarea în paralel a mai multor denumiri pentru una şi aceeaşi entitate politico-instituțională, situație foarte frecventă în Europa Evului Mediu (şi nu numai), dar amplificată de natura multilingvistică a administrației principatului intracarpatin: în afara termenilor Ardeal şi Transilvania/Transylvania[3], se aflau în uz

[1] Principatul Transilvaniei s-a constituit ca formațiune politică unitară treptat, în decursul secolelor X-XII, pe parcursul formării regatului medieval al Ungariei, în interiorul căruia şi-a păstrat individualitatea instituțională până în 1541, când s-a afirmat ca stat independent în contextul cuceririi Ungariei de către Imperiul Otoman. O a doua tapă de funcționare autonomă ca instituție politică a Transilvaniei s-a desfăşurat după cucerirea sa de către Imperiul Habsburgic, în 1699, şi până în 1866, când nou-formatul Imperiu Austro-Ungar a desființat structurile instituționale ale provinciei.

[2] În perioada 1541-1699, Principatul Transilvaniei a funcționat ca stat de sine stătător, dar formal aflat în stare de vasalitate față de Imperiul Otoman.

[3] Favorizat de predominanța limbii latine în administrația internă şi diplomația epocii, termenul a dominat şi preferințele surselor otomane, alături de formula *Erdel/Erdehstan*.

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

instituțional (respectiv, utilizate în documentele de cancelarie) denumirile Erdely[4], Siebenburgen[5], dar şi Sedmiogrod[6].

Cu aceste precizări introductive, ne vom opri mai întâi asupra problemei etimologice a toponimului Transilvania, afirmând dintru început că acesta nu ridică, în mod practic, nicio problemă. Atât în întregul său, ca substantiv propriu compus, cât şi prin componentele sale constitutive (*trans-* sau, după caz, *ultra-*, respectiv, *silva/silvania*), termenul în discuție este unul eminamente latin şi nu a existat, în ultimele trei secole de dezbateri pe tema ”arheologiei” lingvistice, nicio luare de poziție cât de cât notabilă care să pună sub semnul întrebării această evidență. Două aspecte ar putea fi consemnate în plus, în această chestiune. Primul, şi el îndeajuns semnalat, este că termenii constitutivi s-au perpetuat în limba daco-română direct din substratul latin, prin intermediul latinei dunărene târzii (a străromânei), neaflându-ne aşadar în situația unei terminologii recuperate pe cale cultă, în epoca modernă, de ”re-latinizare”[7] a limbii. Cel de-al doilea aspect ține de aria inițială de aplicare a constructului *Ultrasylvania/Ultra-Silvam*, termen a cărui primă atestare, aşa cum o cunoaştem astăzi, datează din anul 1075, din vremea regelui maghiar Geza I: ***Ultra silvam*** *ad castrum quod*

[4] Poate părea surprinzătoare tratarea distinctă a acestui termen, considerat îndeobşte (şi cu just temei) o traducere maghiară a termenului latinofon *Transilvania/Ultra-sylvania*. După cum vom arăta mai jos, nu ne raliem la opinia potrivit căreia *Ardeal* şi *Erdely* reprezintă variațiuni ale aceluiaşi etimon, ci au ajuns să consoneze semantic doar de-a lungul unui parcurs istoric, favorizat de potențialul omofonic. Alte traduceri ale formulei latine: *Zalissia* (ruso-ucraineană), *Uberwald* (germanică).

[5] Termen favorizat de sursele săseşti şi, în general, germanice.

[6] Calchiere poloneză a formulei germanice *Siebenburgen/Şapte Cetăți*; în sursele sârbo-bulgare *Semigradsko*, în cele ruso-ucrainene *Semyhorod*; de consemnat şi utilizarea formulei latine *Septem Castra*.

[7] Acest proces, care ar merita din partea cercetătorilor un efort analitic mai consistent, desfăşurat în secolele XVIII-XIX ca dimensiune auxiliară a elaborării constructelor normative ale limbii (daco)române, a fost, *de facto*, unul de unificare a limbii vorbite, care a favorizat cu mai multă frecvență, dintre elementele de vocabular deja aflate în circulație pe arii mai mari sau mai mici, pe cele de origine latină.

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

vocatur Turda[8]. Evident, anul 1075 este aici un *terminus post quem*, documentul certificând faptul că constructul terminologic exista deja, dar era încă recent, iar aplicarea sa era legată de spațiul geografic în discuție. Că așa stau lucrurile, o demonstrează şi referirile din notoria, pentru istoriografiile română şi maghiară, "Cronică a lui Anonymus"/*Gesta Hungarorum*, izvor care, deşi redactat abia la începutul secolului XIII, consemnează, cu privire la realitățile geo-politice de la cumpăna secolelor IX şi X, adică de la debutul epopeii maghiare în Bazinul Carpatic: *Gelu, dux Ultrasilvanus*[9]. Este mai mult decât evident că în acest orizont de timp trebuie plasată elaborarea toponimului Ultrasilvania, termen care prin structura sa – "dincolo de pădure" – certifică faptul că a exprimat poziția de receptare a unui observator extern. Aducem aici în discuție un detaliu de natură istorică îndeobşte ignorat: la data la care ducele român Gelu era înfrânt, iar cuceritorul Tuhutum primea jurământul fruntaşilor Ultrasilvaniei[10] la Aşchileu, jumătatea sudică a spațiului intracarpatic (a Ardealului, respectiv, bazinul Mureşului superior-mijlociu şi al Târnavelor) continua să ființeze, sub forma unei formațiuni politice de sine stătătoare (dar care va ajunge tocmai în acest orizont de timp sub presiunea pecenegilor), ceea ce istoriografia a etichetat drept "voievodatul de Bălgrad"[11] – această

[8] Pascu 1972, pg. 19 şi urm.

[9] *Anonymi (P. magistri) Gesta Hungarorum*, cap. 24, 26, 27, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Ed. Szentpetery E., vol. I, Budapest 1937, p. 65, 66-67, 69, cf. Pascu 1972, pg. 19.

[10] Nu ştim care era numele pe care această formațiune politică (respectiv, prin elitele sale premaghiare) şi-l atribuia ei înseşi; ştim însă că, în secolele care au urmat, sintagma Țara Silvaniei/*Terra Silvanus* a fost favorizată.

[11] Spre deosebire de ducatul lui Gelu/Țara Silvaniei, cucerit de maghiari în urma unei singure campanii militare, acest voievodat va fi cucerit în etape, într-un proces care va dura cel puțin încă un secol după descoperirea oraşului Alba Iulia de către Gyula cel Bătrân şi în care maghiarii se vor confrunta nu numai cu autohtonii, ci şi cu pecenegii. Ținutul Bârsei şi depresiunile din Carpații Orientali vor fi ultimele teritorii intracarpatice aduse sub autoritatea maghiară (şi doar cu ajutorul Ordinului Teuton, respectiv, al contingentelor de secui), abia în ajunul marii invazii tătaro-mongole din 1241. Formațiunea cu centrul la Alba Iulia a mai fost denumită în unele izvoare "ducatul lui Beliud", probabil, după numele

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

stare de fapt, care se va perpetua cel puțin trei generații, fiind certificată o dată în plus de legenda descoperirii oraşului Alba Iulia[12] de către ducele de atunci al Ultrasilvaniei, Gyula cel Bătrân[13], cu prilejul unei vânători (recte, a unei expediții de recunoaştere) efectuate la sud de marginile ducatului pe care îl stăpânea şi care, până la pierderea bătăliei cu regele Ştefan din anul 1002, de către nepotul său Gyula cel Tânăr, nu era încă anexat regatului Ungariei[14]. Este, aşadar, de netăgăduit faptul că, până la începutul secolului XI, teritoriul eminamente intracarpatic era ocupat de două formațiuni politice distincte una față de cealaltă - şi poate că istoricii contemporani ar trebui să acorde mai multă atenție ”detaliului” că această diviziune o prelungea pe cea din epoca daco-romană, când în acelaşi spațiu funcționau Dacia Porolisensis şi Dacia Apulensis! – denumirea de Ultrasilvania fiind, la acel orizont de timp aplicat regiunii de la nord de Muntele Mare, iar cea de Ardeal, celei de la sud. În mod vădit, această disjuncție terminologică s-a estompat însă cu timpul, constituirea unei singure formațiuni politice (Voievodatul/Principatul Transilvaniei, care prelua numele uneia şi capitala celeilalte formațiuni predecesoare) făcând-o irelevantă. Merită însă să observăm că amintirea unei stări de fapt anterioare continua să se perpetueze în societatea transilvăneană şi după alte două veacuri: aşa-numita ”răscoală de la Bobâlna” din 1437-1438,

conducătorului său politic din momentul întâlnirii cu Gyula cel Bătrân (Pop 2011, pg. 158).

[12] Despre aceasta, izvoarele (vezi nota următoare) fac menționea unanimă că era localizată în Ardeal: *civitas Alba in Erdeluel* (*Chronicon Posoniense*, cap. 28, 46, în *Scriptores* II, p. 33, 36, cf. Pascu 1972, pg. 67-68.

[13] Mărculeț 2010, pg. 164-165.

[14] Detaliile acestor episoade – prezența clanului Gyula pe tronul Ultrasilvaniei, descoperirea oraşului Alba Iulia şi conflictul dintre ducele Gyula cel Tânăr şi regele Ştefan – sunt relatate în Cronica de la Buda, Cronica de la Pojon/Bratislava, Cronica de la München şi Cronica lui Henric de Mugeln, precum şi în mai multe izvoare bizantine. Deosebit de semnificativ, din perspectiva noastră, este faptul că autorii acestor izvoare precizează cât se poate de explicit că Alba Iulia era un oraş mare, întemeiat de romani. Denumirea maghiară a Albei Iulii, Gyulafehérvár, surprinde tocmai momentul înstăpânirii lui Gylas Maior (Gyula cel Bătrân) asupra acestui centru politic.

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

care a debutat, de altfel, prin întrunirea unui „parlament al stărilor" din nordul Transilvaniei, a afectat aproape exclusiv Țara Silvaniei (Ultrasilvania), în vreme ce teritoriile sudice ale principatului beneficiau de o pace socială, care a permis întărirea familiei nobiliare româneşti a Huniazilor.

Ajungând astfel la cel de-al doilea toponim în discuție, Ardeal, avem obligația metodologică de a preciza că, până către jumătatea secolului XX, canonul interpretativ etimologic, împărtăşit la acea vreme şi de cea mai mare parte a autorilor români, l-a constituit derivarea termenului din vocabula maghiară *erdö*/pădure. Treptat, pe măsura intensificării efortului de analiză şi a reducerii presiunilor ideologice, au ieşit la iveală numeroase elemente de invalidare a acestei – până la urmă doar – ipoteze de lucru[15]. Vom trece în revistă, în cele ce urmează, fără pretenția exhaustivității, elementele de invalidare – nu înainte însă de a face o precizare de ordin conceptual: în opinia noastră, trebuie să vorbim despre o invalidare parțială, cazul analizat punându-ne în fața unei rare (dar nu rarisime) situații de dublet toponimic formal (cvasi)omofon, dar disjunct semantic. Într-adevăr, termenii Ardeal şi Erdely, primul (după cum vom vedea mai jos) derivat din radicalul indo-european *deal/dhal*, iar cel de-al doilea dintr-un element de vocabular (sus-amintitul *erdö*) pe care limba maghiară şi l-a format în etapa sintezei sale europene[16], cel mai probabil sub presiunea celto-germanicului *Erde*[17], au prin puterea etimoanelor lor, încărcături de sens diferite – „Ținutul

[15] Amintim aici (şi subscriem la) opinia exprimată de Sorin Paliga, că o eventuală derivare a termenului românesc de la maghiarul *erdö* ar fi trebuit să conducă, pe baza normelor fonetice, la forma *Erdei* sau *Ardei* (Paliga 2006, sub voce/pg. 33-34).

[16] Asupra acestui aspect (pe care nu vom insista, dat fiind că este periferic demersului nostru) s-au formulat o serie de opinii, care pot fi sistematizate în două categorii: fie termenul a fost construit după aşezarea în Pannonia, prin valorificarea unor elemente ale fondului lingvistic autohton (premaghiar), care se aflau într-o anumită relație cu termenul germanic, dar au suferit o nuanțare de sens; fie, dimpotrivă, termenul (radicalul său) a făcut parte din zestrea pre-europeană a limbii maghiare, fixându-se apoi semantic în relație cu substratul pannonic.

[17] Atestările scrise, antice, ale termenului ne obligă să luăm în considerare cel puțin o contaminare celto-germanică.

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

denivelat/deluros" în primul caz, „Ţinutul păduros" în cel de-al doilea – dar au ajuns să îmbrace, inclusiv datorită circulaţiei lor paralele şi având acelaşi referenţial toponimic în provincia intracarpatică, un aspect fonetic foarte apropiat. Dar motivul fundamental pentru care nu putem expedia soluţia etimologică pentru toponimul românesc *Ardeal* pe seama radicalului maghiar *erdö* este pe cât de simplu, pe atât de categoric: termenul care a stat la baza celui românesc este atestat **în scris**, gata compus (avem de-a face, totuşi, cu un cuvânt compus![18]) şi deja funcţional ca toponim, cu mult înainte ca maghiarii să aibă vreo legătură cu spaţiul eminamente european. Astfel, Antichitatea latină consemnează formula din care a derivat cuvântul românesc Ardeal printr-o deloc limitată serie de consemnări în izvoare scrise şi atestări epigrafice[19]. La loc de cinste stă menţiunea lui Iulius Caesar, din *De Bello Gallico*[20], unde toponimul este atestat sub forma *Arduenna*, formă care s-a conservat[21], foarte puţin alterată, până în zilele noastre: *Ardennes/Ardeni*. Contextele de utilizare – *Arduennam abditis/ascunzişurile ardene, Arduennae partis/părţile ardene* şi *Arduennam silvam/pădurile ardene* – clarifică şi aspectul, de interes pentru noi, că sensul primar al radicalului toponimic nu făcea trimitere la pădure (altminteri, sintagma *Arduennam silvam* ar fi fost pleonastică), deci se diferenţiază net, sub raport semantic de maghiarul *erdö*. Larga circulaţie a acestui termen, favorizată deopotrivă de ampla dispersie migratorie a celto-galilor în Europa (inclusiv bazinele Dunării mijlocii şi Dunării de Jos[22]) şi Asia Mică, cât şi de excepţionalul

[18] Printre cei care au semnalat acest aspect se numără Paliga 2006, pg.33-34

[19] Dintre inscripţiile care includ elementul nostru toponimic pot fi amintite CIL VI 00046 (o epigrafă din Roma, care reţine forma *Arduinne*) şi CIL XIII, 07848 (Düren, Germania Inferior, o invocaţie către *deae Arduinnae/Ardbinnae*); vezi şi EDCS 1.

[20] Caesar, *De Bello Gallico* 5, 3; 6, 29; 6, 33. Altă atestare: Tacitus, *Annales* 3, 42: *… petebanque saltus quibus nomen Arduenna…*

[21] În cazul macrotoponimelor, conservarea de-a lungul mai multor epoci istorice constituie regula şi nu excepţia.

[22] Cea mai consistentă prezenţă celtică în bazinul dunărean, generând ample interferenţe cu populaţiile autohtone traco-dacice, s-a stabilit în urma marii migraţii din sec. IV î.Hr. şi a durat, prin formaţiuni etnopolitice precum boiomii, tauriscii,

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

vehicul cultural care a fost limba latină, este pusă în evidență de numeroase alte toponime asociate: *Arden* şi *Ardeley* (Britania/ Anglia), *Ardelve* (Scoția), *Ardin* (Galia/Franța), *Arda*[23] (râu în Tracia/Bulgaria), *Ardea*[24] şi *Ardelica* (Italia), *Ardnin* (Noricum/ Austria), *Ardail* (Armenia), *Ardal, Ardajin* şi *Ardil* (Persia/Iran) ş.a.m.d. La acestea se adaugă, din spațiul daco-românesc, toponime precum *Ardeova* (Cluj), *Ardud* (Satu Mare), *Ardusat* (Maramureş) şi o nesfârşită listă de derivate ale elementului de referință Ardeal, dispersate în toate regiunile[25]. În acelaşi sens, merită readusă în atenție şi o consemnare a macrotoponimului nostru, în formula *Ardil/Arduil*, în contextul aşa-numitei corespondențe khazare[26], redactată la jumătatea sec. X, dar făcând trimitere la o realitate din primele decenii ale sec. VIII[27]. Identificarea acestui ținut cu Ardealul intracarpatic este însă discutabilă: analiza logico-istorică face mai

scordiscii etc., sau chiar structuri statale ca regatul de la Tylis, până la încorporarea durabilă a teritoriilor acestora în Imperiul Roman (sec. I î.Hr.-I d.Hr.).

[23] Afluent al Mariței; considerat de cei mai mulți filologi ca având origine tracică (*Paliga, 2006, sub voce*); după cum vom vedea, atribuirea tracică (sau traco-anatoliană) este la rândul său întemeiată, ceea ce ne conduce obligatoriu spre concluzia că ne aflăm în fața unui element de substrat indo-european.

[24] Provincia Lazio; atestat încă din sec. V î.Hr., aceeaşi observație privind substratul indo-european ca şi la traco-bulgarul *Arda.*

[25] În cazul acestora, este însă dificil de disjuns între situațiile de difuziune toponimică derivată prin circulația istorică (care constituie, fără îndoială, cea mai mare parte a cazuisticii) şi eventualele spețe autonome.

[26] Este vorba de corespondența dintre regele Khazariei Iosif al lui Aaron şi rabinul Hasdai ibn Şaprut din Cordoba, care invocă, în vecinătatea Mării Negre şi a Imperiului Bizantin, un oarecare ținut *Ardil/Ardail*, bogat în aur şi argint. Kostler 1987, pg. 58-79, 225-232; Khazars 1.

[27] Datările propuse pentru schimbul de scrisori oscilează între anii 954 şi 961 (când maghiarii se instalaseră durabil în Pannonia şi începuseră pătrunderea în spațiul carpatic, dar nu aveau încă o imagine geografică completă a acestuia). Evenimentele în a căror relatare este menționat şi ținutul Ardil au avut loc cu cel puțin două secole mai devreme, cel mai probabil în anul 731, când o parte a Ardealului intracarpatic se află sub hegemonia avarilor, bulgarii turanici sunt instalați durabil (în cadrul unui stat recunoscut de Constantinopol) în zona balcanică, iar o grupare de alani, alungată de războaiele arabo-khazare din zona sud-caucaziană (localizarea armeană a Ardilului!) tocmai se stabileşte în Scitia Minor/Dobrogea, unde va fi rapid asimilată.

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

plauzibilă o localizare în vechea Armenie, iar o eventuală relație cu zona carpatică i-ar implica nu direct pe khazari, ci pe avari sau pe bulgarii turanici – ce-i drept, desprinşi din acelaşi conglomerat desemnat drept ”Imperiul de Itil” asupra căruia stăpânea regele Iosif al lui Aaron, care avea să exercite, în secolele VIII-IX, o anumită influență şi asupra proto-maghiarilor. Valoarea de exemplu a Ardilului khazar rămâne, în sensul în care el întăreşte observațiile deja formulate cu privire la larga circulație şi originea de substrat indo-european a elementului toponimic analizat.

Străvechimea termenului *Ardeal* – respectiv, a ipostazelor pe care acest cuvânt, altminteri constantă sub aspect structural şi semantic, ba chiar şi din perspectiva puterii de circulație, care a favorizat valoarea de întrebuințare ca toponim – întăreşte interpretările, tot mai larg acceptate în ultimele decenii, potrivit cărora ne aflăm în fața unui element de vocabular, indubitabil compozit, generat dintr-un palier al substratului indo-european cu certitudine preroman, dar căruia constructul cultural generat de universalizarea limbii latine i-a conferit cadrul ideal de conservare, delimitându-l totodată într-o plajă de înțelesuri restrânsă, specifică substantivelor proprii. În acest context, se pune întrebarea, vizavi de prezența acestui element toponimic în limba română (daco-română), dacă avem de-a face cu preluarea sa din fondul terminologic aflat în circulație în spațiul european, grație moştenirii latine, eventual greco-latine, sau el valorifică piese ale substratului propriu, traco-dacic? Mai multe argumente pledează tranşant pentru a doua variantă. Astfel, avem a observa că elemente de vocabular prezumabile a fi servit ca etimon pentru Ardeal există în mai toate marile idiomuri cu care ansamblul traco-dacic s-a aflat în contact anterior integrării sale în civilizația romană: *Erde* la germani (care, raportat la celticul Arduenna, pare a reprezenta calchierea termenului deja compus), *dal/del* la iliri (radical care a generat, printre altele, etnonimul *dalmatai/delmatae* şi toponimul regional asociat, preluat de romani, Dalmația[28]), *del/thall* la greci (cu o excepțională productivitate

[28] O dezvoltare a subiectului, la Paliga 1988. Toponimul regional Dalmația este, de asemenea, asociat cu toponimul urban Dalmium/Dalminium, situat în spațiul dalmato-ilir, în actuala Croație, în apropiere de cetatea antică Narona (Strabon 7, 5, 5)

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

terminologică, ce cuprinde termeni precum *Thalassa*, *Delos, Delphoi, Dedalos* ş.a.), *tel* la etrusci şi protolatini ş.a.m.d. – ceea ce lasă puţin loc de îndoială cu privire la prezumţia că idiomurile traco-dacice dispuneau, la rândul lor, de un element cvasiidentic. De altfel (şi acesta este un argument de sine stătător) dispunem de o serie largă de atestări scrise a acestui termen în cotext lingvistic tracic/traco-dacic, pe lângă consemnarea unor toponime precum Dalatarba, Delkos, antroponime precum Sadalas etc., fiind de evocat, aici, cele două inscripţii de la Duvanli: *ēuziē.... **dele** / mezēnai*, respectiv, *Dadalemes*[29]. Nu în ultimul rând, un alt argument în favoarea ipotezei că limba română deţine termenul Ardeal direct din substrat este faptul că radicalul acestuia - *deal* - funcţionează ca termen de sine stătător în toate ariile limbii române (inclusiv în cele ale dialectelor sud-balcanice) şi, în plus, a generat un număr semnificativ de derivate: deluros, derdeluş, Predeal, Dalnic, Deleni etc.

Bibliografie selectivă

Duridanov 1976	Duridanov, Ivan, *The Language of the Thracians*, Ed. Nauka i Izkustvo, Sofia
Kostler 1987	Kostler, Arthur, *Al treisprezecelea trib: khazarii*, Ed. Nagard
Mărculeţ 2010	Mărculeţ, Vasile (coord.), *Evul Mediu Românesc*, Ed. Meronia, Bucureşti
Paliga 1988	Paliga, Sorin, *A pre-indo-european placename*: Dalmatia, în "Linguistica", nr. 28, Ljubljana, pg. 105-108
Paliga 2006	Paliga, Sorin *Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian,* Ed. Evenimentul, Bucureşti
Pascu 1972	Pascu, Ştefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. Dacia Cluj
Pop 2011	Pop, Ioan-Aurel, *Rădăcinile medievale ale regiunii (provinciei) istorice Transilvania (secolele X-XIII)*, în Balogh, I.M., Gräf, R, Lumperdan, I, "Economia regională: ipostaze rurale şi urbane", Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
Strabon 1972-1983	Strabon, *Geografia*, Vanţ-Ştef, Felicia (ed.), Ed. Ştiinţifică, vol. I-III, Bucureşti

[29] Duridanov 1976. De prisos să mai spunem că, la orizontul cronologic al acestor inscripţii – datate în sec. V-IV î.Hr. – nu se putea pune problema unei asocieri cu termenul slav *delu*, indicat drept radical al cuvântului *deal* de majoritatea dicţionarelor noastre, raportul cauzal fiind pur şi simplu inversat: termenul slav a derivat, şi el, din substratul comun.

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)

Webografie:
Caesar
http://www.thelatinlibrary.com/caesar/gallic/gall5.shtml , 10.12.2015
EDCS 1
http://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=en&p_belegstelle=CIL+13%2C+07848&r_sortierung=Belegstelle , 10.12.2015
Khazars 1
http://legacy.fordham.edu/halsall/source/khazars1.asp , 10.12.2015
Tacitus
http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Tac.+Ann.+3.42&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0077 , 10.12.2015

Abrevieri:
CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*
EDCS – *Epigraphik-Datenbank Clauss/Slaby*

THE TOPONYMS ARDEAL AND TRANSYLVANIA
(Abstract)

Key words: *Transylvania, Ardeal, toponymy, substrat*

The toponyms Ardeal and Transylvania are only partially synonymous. The linguistic evolution of those terms closely follows the historical process of formation and identization of the two geographical and geo-political units nominated. The latin origin of the Transylvania toponym and its components is clear, however, about the term Ardeal were made numerous assumptions. Recent research has revealed a more visible link with the Indo-European substrate.

BDD-A24962 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:21:46 UTC)